

## Inbreng Verus, VGS en VBSO t.b.v. advies Onderwijsraad over differentiatie en selectie in het onderwijsstelsel

### Inleiding

De Onderwijsraad heeft iedereen [uitgenodigd](#) mee te denken over differentiatie en selectie in het onderwijsstelsel. [VGS](#), [VBSO](#) en [Verus](#) doen daar – namens hun leden – graag aan mee. Onze inbreng treft u hierbij aan.

### Algemene opmerkingen

#### *Pluriformiteit en keuzevrijheid*

‘Pluriformiteit in het onderwijsaanbod zorgt ervoor dat ouders en leerlingen iets te kiezen hebben’, schrijft de Onderwijsraad eerder in *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel* (pag. 137). ‘Het stelt hen in staat onderwijs te kiezen dat het best past bij hun eigen overtuigingen en opvattingen.’

VGS, VBSO en Verus waarderen die pluriformiteit van het onderwijsbestel. Ook juichen we keuzevrijheid toe. Ieder mens is immers uniek, ook in zijn/haar talenten, (on)mogelijkheden en voorkeuren. In het onderwijs zien we dat leerlingen zich op heel verschillende manieren en in een verschillend tempo ontwikkelen. Het is mooi als het onderwijsbestel ruimte biedt voor die verschillen, zodat elk kind zo veel mogelijk tot zijn/haar recht kan komen.

De raad constateert in genoemd advies dat ‘scholen soms expliciet inspelen op de keuzevrijheid en wensen van (groepen) ouders’ (pag. 10). De Onderwijsraad benoemt dit in het licht van het gebrek aan ontmoeting tussen jongeren uit verschillende sociale groepen. VGS, VBSO en Verus erkennen dat dit een zorgpunt is. En in het inspelen op wensen van ouders uit pure concurrentiemotieven zien wij niets. Tegelijkertijd kan het inspelen op wensen van ouders ook gebeuren vanuit een oogpunt van betrokkenheid van ouders bij en op de school. Dat waarderen wij positief. En daar waar keuzevrijheid scholen uitdaagt om te kiezen voor een scherp profiel of een duidelijke identiteit zien wij ook belangrijke voordelen. Een herkenbare ‘kleur’, uitgewerkt in een heldere missie en visie helpt scholen mee om een gemeenschap te zijn waarin medewerkers en leerlingen gedijen.

#### *Flexibilisering en individualisering*

Tegelijkertijd maken de leden van VGS, VBSO en Verus zich zorgen over negatieve effecten van individualisering en flexibilisering in het onderwijs. Steeds vaker worden leerlingen zelf in staat geacht hun talenten te ontdekken en goede keuzes te maken om zich daarin te ontwikkelen. Dit gaat uit van een grote mate van individuele keuzes van de leerling waarbij het onderwijs maximaal flexibel moet zijn om dit te faciliteren.

Met zo’n aanpak doen we leerlingen tekort. Onderwijzen is ook antwoorden zoeken op vragen die zij zelf niet stellen. Daarom is het niet verstandig om zomaar mee te gaan in hun voorkeuren. Deze pedagogische invalshoek -leerlingen uitnodigen zich te leren verhouden tot de wereld- is voor ons essentieel. Overwegingen van een andere orde ondersteunen het belang van deze benadering. Wij noemen psychologische inzichten. Enerzijds is het puberbrein nog niet instaat om de consequenties van eigen keuzes te overzien. Hij of zij zal soms geneigd zijn te kiezen voor onderwerpen die leuk zijn en die niet al te veel problemen opleveren bij het eigen maken van de stof.

Anderzijds hebben we te maken met een zeer snel veranderende maatschappij, waarbij het arbeidsveld over 25 jaar, als leerlingen veertigers zijn, niet te overzien is. Daarom moeten leerlingen een brede basis krijgen, om daardoor flexibel in te kunnen spelen op veranderingen in de toekomst. Het komt in deze tijd veel minder voor dat je een leven lang in hetzelfde beroep of dezelfde branche werkzaam bent. Leerlingen moeten zich ook ontwikkelen op gebieden waar ze misschien niet zo goed in zijn. De school moet de leerlingen helpen zich daar op voor te bereiden. Anderzijds, juist de pedagogische benadering kan hen ook helpen om zich kritisch te leren verhouden tot de ongewenste kanten van de samenleving, bijvoorbeeld het alles opeisende karakter ervan.

Verder is de school er ook om obstakels op hun weg te leggen en/of uitdagingen te bieden die ze moeten overwinnen. Leren is ook op de schouders van anderen (de docent) staan die waardevolle lessen vanuit de ervaring en geschiedenis van de mensheid meegeeft.

Ten slotte: verdergaande flexibilisering van het onderwijs vergroot de toch al grote organisatorische complexiteit en brengt onrust met zich mee. Dat zal een nog zwaardere claim leggen op docenten, die er al op uit zijn jongeren bij te hand te nemen en in te leiden in de geheimen van het leven.

VGS, VBSO en Verus vragen in dit verband ook aandacht voor het idee van de school als gemeenschap, als maatschappij in het klein. Op school en in de klas ontmoeten leerlingen elkaar en leren zij omgaan met verschillen. Wanneer elke leerling zijn of haar eigen geïndividualiseerde flexibele spoor volgt, waar blijft dan de onderlinge ontmoeting?

Vergaande individualisering en flexibilisering in het onderwijs kunnen ook bijdragen aan de negatieve ontwikkelingen die Michael J. Sandel in zijn boek *De tirannie van verdienste* breder in de maatschappij signaleert. Om het in zijn woorden te zeggen: "De meritocratie, waarin alles wat je krijgt, berust op je eigen verdienste en inzet, leek een aantrekkelijke gedachte. De meritocratie creëert echter verkeerde gedachten. De winnaars vergeten dat ze de top niet geheel op eigen houtje hebben bereikt, de verliezers menen dat ze hun positie aan zichzelf te wijten hebben." Het verdient aanbeveling om deze analyse te betrekken in het doordenken van het thema differentiatie en selectie.

#### *Pedagogische bedoeling van het onderwijs centraal*

Hoewel bij een bezinning op doorgesloten differentiatie en vroege selectie ook systeemoplossingen betrokken kunnen worden, willen wij een lans breken voor aandacht voor de pedagogische bedoeling van het onderwijs. Het onderwijs dient niet in de eerste plaats gericht te zijn op leerlingen zo prettig mogelijk door een door henzelf samengestelde schoolloopbaan te loodsen, maar – om onderwijspedagoog Gert Biesta aan te halen – op het opwekken bij leerlingen van een verlangen naar volwassenheid. In dat traject leren jongeren zich te verhouden tot hun vrijheid, tot de samenleving om hen heen, tot de aarde en – op onze christelijke scholen – de transcendentie werkelijkheid. Voor de christelijke scholen zijn in deze opdracht de pedagogische en levensbeschouwelijke bronnen met elkaar verweven.

#### *Autonomie*

In *Doorgesloten differentiatie in het onderwijsstelsel* stelt de Onderwijsraad enerzijds dat 'de verantwoordelijkheid voor het stelsel bij de overheid ligt'; tegelijk wijst hij op de 'hoge mate van autonomie voor onderwijsinstellingen door de vrijheid van onderwijs'.

Wij roepen de Onderwijsraad op die balans zorgvuldig te bewaren. Daarbij willen wij erop wijzen dat niet de overheid, maar onderwijsprofessionals de scholen draaiende houden. Verbeteringen van het bestel moeten worden uitgevoerd door bestuurders, schoolleiders en leraren. Laat hen dat doen en zorg ervoor dat zij dat kunnen doen; het is zaak dat de overheid nooit hun verantwoordelijkheid overneemt. Behalve aan autonomie voor besturen hechten we sterk aan de (in)richtingsvrijheid die de onderwijsvrijheid biedt.

### *Gelijke kansen*

Bij 'gelijke kansen' gaat het niet om 'gelijke uitkomsten', benadrukt de Onderwijsraad op pag. 12 van *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*, 'maar het gaat om het creëren van gelijke kansen voor iedereen op het best mogelijk onderwijs. Dat betekent ook het creëren van gelijke kansen om de mogelijkheden die het onderwijs biedt zo goed mogelijk te kunnen benutten.' VGS, VBSO en Verus zijn blij met het heldere onderscheid dat de raad maakt tussen gelijke kansen en gelijke uitkomsten. Tegelijkertijd lijkt het er in de (politieke) praktijk echter vaak op dat gelijke uitkomsten wel degelijk het doel zijn. Want zodra die niet worden bereikt, klinkt veelal de oproep om nog meer gelijke kansen.

Gelijke uitkomsten creëren achten wij een utopie. Het geeft namelijk te denken dat de laatste jaren in de filosofische en bestuurskundige literatuur veel aandacht gegeven wordt aan de opgave om in de praktijk van het besturen werkelijk noties van onvolmaaktheid, tekort, tragiek en niet (kunnen) kennen/weten vanaf het begin een plaats te geven. Zie bijvoorbeeld het proefschrift *De ban van de beheersing* van Robert van Putten (2020). De samenleving betaalt een prijs wanneer dit niet gebeurt: teleurstelling en cynisme door gefnuikte ambities en idealen, maar ook het verdringen en verwaarlozen van andere belangrijke waarden zoals vrijheid en pluriformiteit. Wij zijn het in die zin geheel eens met bijv. dr. P.H.A. Frissen dat 'verzoening met tragiek – i.c. het accepteren van blijvende verschillen – politiek noodzakelijk is.' 'Het besef dat het bestaan onvolmaakt is en vol tegenstrijdigheden, is een voorwaarde om de maatschappelijke pluraliteit te waarborgen' (Zie: *De fatale staat* (2013)).

Dit gezegd zijnde, gaan wij graag nog in op enkele specifieke punten.

### **Voorzieningen voor jonge kinderen**

Om differentiatie waar nuttig en mogelijk te verminderen, adviseert de Onderwijsraad in *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel* om voorzieningen voor jonge kinderen te integreren, om zo te voorkomen dat kinderen met en zonder achterstand van elkaar gescheiden worden. In beginsel is dit wat ons betreft een goede denkrichting. VGS, VBSO en Verus benadrukken hier wel het belang van keuzevrijheid voor ouders. Dus een pluriform aanbod van voorzieningen en tegelijkertijd geen verplichting om jonge kinderen naar een dergelijke voorziening te brengen. Ouders zijn (eventueel met hulp) primair verantwoordelijk voor de zorg, opvoeding en vorming voor en van hun kinderen.

Kijk, als het gaat over socialisatie en persoonsvorming, niet alleen naar het onderwijs, maar ook naar andere maatschappelijke verbanden, zoals verenigingen, clubs, kerken et cetera. En versterk de interactie tussen ouders en scholen en tussen scholen en hun omgeving.

### **Segregatie**

Mensen met verschillende sociale en culturele achtergronden bewegen zich steeds meer in gescheiden groepen en treffen elkaar niet meer vanzelfsprekend, constateert de Onderwijsraad in *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel* (pag. 9). En: 'De vraag is hoe het onderwijs zich zou kunnen organiseren om de sociale samenhang te versterken' (pag. 7).

Wij zijn het met de raad eens dat het onderwijs een bijdrage levert aan de kwaliteit van de samenleving (pag. 8). Tegelijkertijd waarschuwen wij ervoor op dit punt niet te veel van het onderwijs te verwachten. Scholen kunnen simpelweg niet de rol van het (afbrokkelende) maatschappelijk middenveld overnemen en de negatieve effecten van segregatie en individualisering ongedaan maken. Daar is het onderwijs niet in de eerste plaats voor bedoeld en daar leent het systeem zich niet voor. Veel onderzoek laat zien dat de oorzaken van segregatie niet in het onderwijs liggen.

Wij willen in dit verband ook wijzen op een ander perspectief, namelijk dat om sociale cohesie te bevorderen en segregatie tegen te gaan, het juist wenselijk is dat kinderen opgroeien in een veilige omgeving, waarin de school een consistente waardengemeenschap vormt met thuis en andere verbanden/instituties die leerlingen vormen, zoals verenigingen, clubs en kerken. Dat helpt hen om zich te ontwikkelen tot stabiele burgers die in staat zijn om te participeren in de samenleving en die er klaar voor zijn om ander(sdenkend)en te ontmoeten en met hen samen te werken. Wij herinneren u aan het [essay](#) dat Charles Glenn eerder schreef voor de Onderwijsraad en dat wij met instemming hebben gelezen.<sup>1</sup>

### **Vroege selectie**

'Zorg voor meer flexibiliteit in de onderbouw in het voortgezet onderwijs', luidt een advies van de Onderwijsraad in *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*.

Het grote probleem dat docenten ervaren, is dat ze nu al veel moeten differentiëren in een klas. De niveauverschillen zijn reeds groot, zeker als dit ook nog gecombineerd wordt met leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben.

Binnen de huidige structuur, met dakpanklassen en goede door- en opstroommogelijkheden, kunnen veel leerlingen op het goede niveau komen.

Er kunnen – met inachtneming van de zorg geuit in de alinea hierboven – enkele mogelijkheden binnen het stelsel beter worden benut, zoals:

- Meer werken met brugklassen en dakpanklassen, eventueel ook na een brugjaar;
- Differentiatie per vak – leerlingen die in een bepaald vak uitblinken of juist achterlopen wordt de mogelijkheid gegeven dat op een ander niveau te volgen (fysiek in een andere klas of met extra begeleiding) – de versterking van het mentoraat is hiervoor denk ik belangrijk – en op deze manier zal ook de mogelijkheid om voor een vak op een hoger niveau examen te doen meer gebruikt gaan worden;
- Stimuleer uitwisseling tussen leerlingen, ook over de niveaus heen, doe bijvoorbeeld schoolbrede projecten, in plaats van alleen met het eigen niveau;
  - o In dit kader: laat leerlingen dingen met elkaar oppakken die ze aanvankelijk zelf niet zien zitten, maar die vormend zijn: soms vertragen hoewel je zelf sneller kunt, soms je laten helpen door die snellere buddy's. Dus, groepsprocessen op gang brengen die leerlingen innerlijk met elkaar verbonden laat zijn.
- Beroepsgerichte opleidingen hebben wel een forse kenniscomponent, kennisgerichte opleidingen hebben niet of nauwelijks een beroepsgerichte component – dat laatste zou dus versterkt kunnen worden; door het gebruiken van dezelfde faciliteiten brengt je automatisch ook verschillende typen leerlingen meer fysiek bij elkaar.

Daarnaast is het van belang om te leren van de scholen die deelnemen aan de pilot 10-14 onderwijs en om de uitkomsten van deze pilot mee te nemen in het advies van de Onderwijsraad. Binnen 10-14 onderwijs worden leerlingen tussen de 10 en 14 jaar door een team van po- en vo-docenten in een doorlopende leerlijn begeleid naar de overstap naar het vo. Leerlingen krijgen zo meer tijd te ontdekken wat ze willen en kunnen en wat bij hen past, voordat halverwege het vierde leerjaar een keuze voor het vo wordt gemaakt.

---

<sup>1</sup> Zie hierover bijvoorbeeld: Ch.L. Glenn, 'Structural Pluralism in Education: Can We Stop Fighting over Schools?', Johns Hopkins Institute for Education Policy 2017, <https://edpolicy.education.jhu.edu/structural-pluralism-in-education-can-we-stop-fighting-over-schools/>; Ch.L. Glenn, J. de Groof en C. Stillings Candal (red.), *Balancing Freedom, Autonomy and Accountability in Education* (Nijmegen 2012); H.E.S. Woldring, 'Bijzonder onderwijs en de sociale cohesie in de samenleving', in: Van der Ploeg e.a. (red.), *De vrijheid van onderwijs* (Utrecht 2000) p. 231-242.

Laten we ook de leerling die na acht jaar primair onderwijs met z'n handen aan de slag wil gaan, niet in de kou laten staan. Zorg voor voldoende praktijk ook in de onderbouw, zodat de leerling vroeg zicht krijgt op de verschillende beroepen die er zijn.

Het stapelen van opleidingen is voor laatbloeiers een goed alternatief, mits de overgangen tussen de opleidingen goed op elkaar aansluiten.

*Intermezzo – observatie van een schoolbestuurder:*

Is er voldoende aandacht voor leerstijlen en leerbehoeften van leerlingen? Zetten we nog steeds niet erg in op cognitie? Ik denk dat we op het gebied van didactiek en leren leren een slag hebben te maken. Ook bij de lerarenopleidingen. Buiten we de mogelijkheden om te leren voldoende uit? Het voorstel om een praktische havo en misschien wel vwo te introduceren zijn niet onzinnig. Het kan een aantal leerlingen helpen hun loopbaan gemotiveerder te doorlopen. Een ander voorbeeld is de doorlopende leerlijn vanuit vmbo naar mbo. Ook daar worden goede stappen gezet. Hetzelfde wordt bij ons in 80/20%-learning gedaan met het hbo (oriëntatie-stages, lessen op het hbo): ook dat maakt de overstap kleiner, het zicht op vervolgstudie beter. Dat zijn allemaal dingen die zorgen voor succes in loopbanen van kinderen.

### **Toetsen**

In zijn advies wil de Onderwijsraad ook ingaan op selectiemomenten en gestandaardiseerde centrale toetsen en examens. Graag wijzen wij u in dat verband op het recente pleidooi in het [Reformatorisch Dagblad](#) van een van de VO-bestuurders uit de VGS-achterban, Dick van Meeuwen (Van Lodenstein College). Wat hem betreft, mag er 'een serieuze discussie ontstaan' over afschaffing van het centraal schriftelijk examen. Hij breekt een lans voor opwaardering van het schoolexamen en voor vertrouwen op de professionaliteit van docent en school bij de beoordeling van leerlingen.

### **Overig**

- Maatregelen om differentiatie te beperken (door bijv. schaalvergroting of het samenvoegen van scholen en opleidingen), kunnen betekenis hebben voor onderwijshuisvesting. Omdat gebouwen zich niet eenvoudig laten aanpassen of verplaatsen, kan dit het effect van de genomen maatregelen negatief beïnvloeden.
- Als je iets op leerlingniveau wilt ontketenen, dien je dat op alle niveaus in de school te doen. In *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel* zien we nog niet zo veel over parallelle processen: op alle niveaus voordoen wat je in de klas wilt terugzien bij leerlingen. Dit is een aangelegen punt, een vraagstuk van cultuur en gedrag.

### **Uitleiding**

Wij hopen met deze bijdrage namens onze leden de Onderwijsraad van dienst te zijn geweest. Vanzelfsprekend zijn wij altijd bereid om een nadere toelichting te verstrekken of om vragen te beantwoorden.

Graag wensen wij alle betrokkenen bij het nog te schrijven advies wijsheid en arbeidsvreugde toe. Wij zien uit naar het resultaat en gaan daarover t.z.t. graag met de raad en derden in gesprek.